

*С. В. Куйбіда,
аспірант кафедри теоретичної та прикладної економіки,
Національний університет "Львівська Політехніка"*

МОДЕРНІЗАЦІЯ ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНИХ РЕГУЛЯТОРІВ СТРУКТУРНИХ ЗМІН У 2008—2017 РОКАХ

*S. Kuibida,
post-graduate student of the Department of Theoretical and Applied Economics of National University "Lviv Polytechnica"*

MODERNIZATION OF FINANCIAL AND ECONOMIC REGULATORS OF STRUCTURAL CHANGES
IN 2008—2017

Статтю присвячено дослідженню актуальної проблеми модернізації фінансово-економічних регуляторів структурної перебудови національної економіки. Проведено оцінку стану національної економіки, структурних зрушень і стану розвитку підприємництва в Україні з огляду на ключові світові рейтинги за 2008—2017 роки. Обґрунтовано рекомендації щодо заходів з підвищення якості державного регулювання в сфері надання фінансових послуг для підприємництва.

The article is devoted to the research of the actual problem of modernization of financial and economic regulators of structural adjustment of the national economy. The assessment of the state of the national economy, structural changes and the state of entrepreneurship development in Ukraine is conducted taking into account the key world rankings for 2008—2017. The article is based on recommendations on measures to improve the quality of state regulation in the field of providing financial services for entrepreneurship.

Ключові слова: модернізація, підприємницька діяльність, антикризова політика, міжнародний індекс, державне фінансове регулювання, фінансово-економічні інструменти.

Key words: modernization, entrepreneurial activity, anti-crisis policy, international index, state financial regulation, financial and economic instruments.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Державне фінансове регулювання є одним із головних інструментів впливу на її соціально-економічний розвиток. Ринкова економіка, що базується на принципах ефективної конкуренції, забезпечує широкий набір фінансово-економічних інструментів задоволення потреб суб'єктів господарювання у фінансових ресурсах (при цьому можливості малих та середніх підприємств залучати фінансові ресурси з ринкових джерел фінансування є обмеженими). Тому держава, ставлячи собі за мету забезпечення структурних зрушень у економіці, створює системи фінансового контролю і удосконалює відповідні інституції через які здійснює цілеспрямований вплив у відповідних напрямках на темпи та якість економічного зростання.

Одним із головних засобів структурних перетворень та модернізації економіки є розвиток підприємництва. Для того, щоб політика підтримки розвитку підприємництва була ефективною, вона має поєднувати дерегуляцію підприємницької діяльності з системними заходами щодо забезпечення збалансованості економічно-

Таблиця 1. Індекс глобальної конкурентоспроможності України 2008—2017 рр.

Рік	2008-2009	2009-2010	2010-2011	2011-2012	2012-2013	2013-2014	2014-2015	2015-2016	2016-2017
Кількість країн	зі 133 країн	зі 133 країн	зі 139 країн	зі 142 країн	зі 144 країн	зі 148 країн	зі 144 країн	зі 140 країн	зі 138 країн
Загальний індекс	72	82	89	82	73	84	76	79	85
1. Якість інститутів	115	120	134	131	132	137	130	130	129
2. Інфраструктура	79	78	68	71	65	68	68	69	75
3. Макроекономічна стабільність	91	106	132	112	90	107	105	134	128
4. Здоров'я та початкова освіта	60	68	66	74	62	62	43	45	54
5. Вища освіта та професійна підготовка	43	46	46	51	47	43	40	34	33
6. Ефективність ринку товарів та послуг	103	109	129	129	117	124	112	106	108
7. Ефективність ринку праці	54	49	54	61	62	84	80	56	73
8. Розвиток фінансового ринку	85	106	119	116	114	117	107	121	130
9. Технологічний рівень	65	80	83	82	81	94	85	86	85
10. Розмір внутрішнього ринку	31	29	38	38	38	38	38	45	47
11. Інновації та конкурентоспроможність	52	62	63	93	79	93	81	54	52
12. Конкурентоспроможність компаній	80	91	100	103	91	97	99	91	98

Джерело: складено автором на основі звітів Індексів глобальної конкурентоспроможності [3].

Таблиця 2. Рейтинг "Ведення бізнесу" 2008—2016 рр.

Роки	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Бал	144	146	142	145	152	137	112	96	74

Джерело: складено автором на основі звітів Світового банку "Doing Business" [4].

го розвитку та супроводжуватися створенням загальних макроекономічних умов, сприятливих для економічного зростання.

Зауважимо, що потенціал короткотермінових фінансових стимулів для досягнення сформульованих цілей в Україні в умовах сьогодення є обмеженим. Оскільки при цьому фінансування структурних змін є недостатнім, то природньо посилюється запит на здійснення інституційних змін системи фінансового регулювання. Крім того, особливого значення набувають питання упорядкування бюджетних та податкових інструментів для активізації підприємницької діяльності в Україні.

Розв'язання окреслених проблем потребує реалізації системної та збалансованої державної політики, спрямованої на підвищення ефективності фінансового стимулювання підприємництва.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Розглядом питань і аналізом проблем, пов'язаних із теоретико-методологічними основами структурної перебудови економіки України, займаються багато науковців в Україні та за її межами. Серед них: І. Алексєєв, М. Бондарчук, М. Бублик, В. Геєць, В. Гусєв, С. Давимука, О. Другов, Я. Жаліло, Г. Захарчин, Н. Карачина, О. Кузьмін, О. Мельник, О. Пирог, Ж. Поплавська, І. Скворцов, Н. Чухрай, Н. Шпак, І. Яремко та інші.

Щодо проблематики інструментів структурної перебудови економіки, то в цьому дослідженні ми спираємося в основному на роботи: А. Гальчинського, В. Геєця, Я. Жаліла, О. Кузьміна, О. Мельника, В. Савченка, О. Свінцова, В. Семиноженка, М. Омеляненка, в яких закладено теоретико-методологічні засади формування і реалізації державно-управлінських рішень щодо структурних перетворень.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є дослідження особливостей фінансово-економічних інструментів стимулювання структурних змін економіки та надання рекомендацій щодо їх модернізації.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Аналіз якісних характеристик бізнес-середовища, поєднаний з аналізом його кількісних інституційних параметрів показує, що економіці України властиві значні ризики. Якщо ці ризики оцінювати через призму

розвитку підприємництва, то можна ствердити, що вони є гальмуючими чинниками.

Стан ринкового середовища визначається складними процесами розвитку економіки. Можна виділити три періоди стрімких змін у макрофінансовій сфері держави: 2008—2010 рр. (фінансово-економічна криза), 2011—2014 р. — посткризовий період стабілізації (до початку збройного конфлікту на сході України та анексії Криму), 2015—2017 рр. — проведення реформ, які сприяли модернізації фінансово-економічних регуляторів.

Щоб оцінити ці зміни, в тому числі ті, які відбулися в структурі економіки виберемо визнані світові рейтинги та порівняємо структуру української економіки з структурами економік держав-членів Великої вісімки. Важливим індикатором стану економіки держави є її рейтингові позиції у світі, які характеризують інвестиційний клімат, конкурентоспроможність, інноваційність, загальний економічний потенціал тощо. Динаміка зміни міжнародних економічних рейтингів, що складаються різними міжнародними організаціями, групами провідних експертів у тій чи іншій сфері, певними інститутами (наприклад, провідними біржами, консалтинговими структурами тощо), відображає зовнішнє (погляд незалежного оцінювача) бачення економічних змін у державі [1].

Зазначимо, що в період 2008—2017 рр. кризові явища у макрофінансовій системі України сприяли загостренню суперечностей в системі функціонування суб'єктів господарювання. Це призвело до падіння результатів діяльності, збитковості і, у підсумку, банкрутства одних суб'єктів господарювання, та до економічного зростання в той же час інших суб'єктів господарювання, а в підсумку позначилося на місці України в міжнародних економічних рейтингах.

Міжнародні індекси розрізняються за їх завданнями: одні вимірюють рівень конкурентоспроможності держав, інші оцінюють ступінь економічної свободи, треті — легкість ведення бізнесу в різних державах світу [2].

З-поміж великої кількості міжнародних рейтингів, виділимо три глобальні індекси, які найкраще відображають структурні зміни в макрофінансовій системі. Рейтинги конкурентоспроможності держави будуються на основі Індексу глобальної конкурентоспроможності, який визначає відповідний рівень добробуту населення, прибутків від інвестицій та характеризує потенціал зростання економіки у довгостроковій перспективі. Варто зазначити, що в свою чергу, конкурентоспроможність

Таблиця 3. Індекс економічної свободи 2008—2016 рр.

Рік	Місце в рейтингу	Індекс економічної свободи	Верховенство права		Обмежений уряд		Регуляторна ефективність			Відкритість ринків		
			захист прав власності	свобода від корупції	фіскальна свобода	державні витрати	свобода бізнесу	свобода ринку праці	монетарна свобода	свобода торгівлі	свобода інфляцій	фінансова свобода
2016	162	46,8	25,0	26,0	78,6	30,6	56,8	4,9	66,9	85,8	20,0	30,0
2015	162	46,9	20,0	25,0	78,7	28,0	59,3	48,2	78,6	85,8	15,0	30,0
2014	155	49,3	30,0	21,9	79,1	37,5	59,8	49,8	78,7	86,2	20,0	30,0
2013	161	46,3	30,0	23,0	78,2	29,4	47,6	49,9	71,0	84,4	20,0	30,0
2012	163	46,1	30,0	24,0	78,2	29,4	46,2	51,2	67,7	84,4	20,0	30,0
2011	164	45,8	30,0	22,0	77,3	32,9	47,1	50,0	63,2	85,2	20,0	30,0
2010	162	46,4	30,0	25,0	77,9	41,1	38,7	57,7	61,2	82,6	20,0	30,0
2009	153	48,8	30,0	27,0	77,0	39,0	40,5	52,4	68,1	84,0	30,0	40,0
2008	134	51,0	30,0	28,0	79,0	43,0	44,4	53,1	69,9	82,2	30,0	50,0

Джерело: складено автором на основі звітів Індексу економічної свободи [6].

формується під впливом низки економічних, політичних і структурних чинників, які визначають умови ведення бізнесу в державі.

Динаміка глобального індексу конкурентоспроможності показує (табл. 1), що Україна у докризовий період займала 72 місце, під час кризових 2008—2010 рр. вона опустилася до 89 місця.

У періоді 2011—2014 р.р. Україна скотилася з 82 місця, яке займала на початку 2011 року, до 73 місця за 2013 рік, далі втратила 10 позицій у рейтингу за 2014 рік. В період 2015—2016 рр. ситуація покращилася, але за деякими показниками, які формують загальний індекс, різко погіршилася. Так, у порівнянні з 2008 роком у 2017 найбільше погіршили свої позиції індикатори "Макроекономічна стабільність" (опустились в рейтингу на 28 позицій) та "Розвиток фінансового ринку" (опустились в рейтингу на 72 позиції). Низькі позиції з тенденцією до подальшого погіршення є в низки інших рейтингів України.

Світовий банк у дослідженні "Doing Business" ("Ведення бізнесу") (табл. 2) проводить аналіз стану нормативно-правових умов в 189 державах. Ці умови застосовуються в них до підприємств протягом усього циклу життєдіяльності цих підприємств, включаючи їх створення, ведення бізнесу, здійснення зовнішньоторгівельної діяльності, оподаткування.

Динаміка індексу легкості ведення бізнесу показує, що Україна у роки великої фінансової кризи 2008—2010 рр. за показником легкості ведення бізнесу займала 144—146 місця, поступаючись державам Європейського Союзу { Литва (23), Латвія (24), Словаччина (41), Угорщина (46), Болгарія (51), Румунія (56), Чехія (63), Польща (70), Греція (109) } та державам із трансформаційними економіками: { Грузія (12), Вірменія (48), Казахстан (59), Білорусь (68), Молдова (90), Росія (123) } [5].

Позитивним є той факт, що Україна у рейтингу "Doing Business 2015" вперше увійшла до топ-100 рейтингу легкості ведення бізнесу, піднявшись на 16 позицій і зайнявши 96 місце. Разом з тим, згідно з результатами звіту, держава-сусіди випереджають Україну. Так, наприклад, Польща зайняла в рейтингу 32 місце, Болгарія — 38, Румунія — 48, Білорусь — 57, РФ — 62, Молдова — 63 [4].

Варто зазначити, що дослідження "Ведення Бізнесу" не враховує весь комплекс чинників, від яких залежать умови підприємницького середовища, що має значення для компаній і інвесторів. Наприклад, дослідження не проводить оцінювання якості управління фіскальною системою, не враховує інших аспектів макроекономічної стабільності, зокрема рівня кваліфікації робочої сили, стійкості фінансової системи тощо.

За досліджуваний період Україна втратила позиції в оцінюванні економічної свободи (табл. 3). У 2010 р. вона посіла за ним 162 місце, втративши порівняно з попереднім роком десять позицій і поступившись при цьому значній кількості держав з перехідною економікою — Молдові (125), Росії (143), Білорусі (150).

Незважаючи на проведення реформ у 2010—2016 рр. Україна і надалі залишається на 162 місці, яке є нижчим ніж вона займала у докризовий період. Така стабільність свідчить про їх малоефективність, а значить, змушує переосмислити ці реформи, щоб кардинально і системно провести зміни у сфері ведення бізнесу та покращення бізнесклімату в державі. Це, в свою чергу повинно підвищити інвестиційну привабливість українських підприємств та покращити добробут громадян України.

Отже, за вибраними нами міжнародними індексами (рейтингами), Україна не змогла суттєво покращити свої позиції в світовій економіці, а значить реформи, які про-

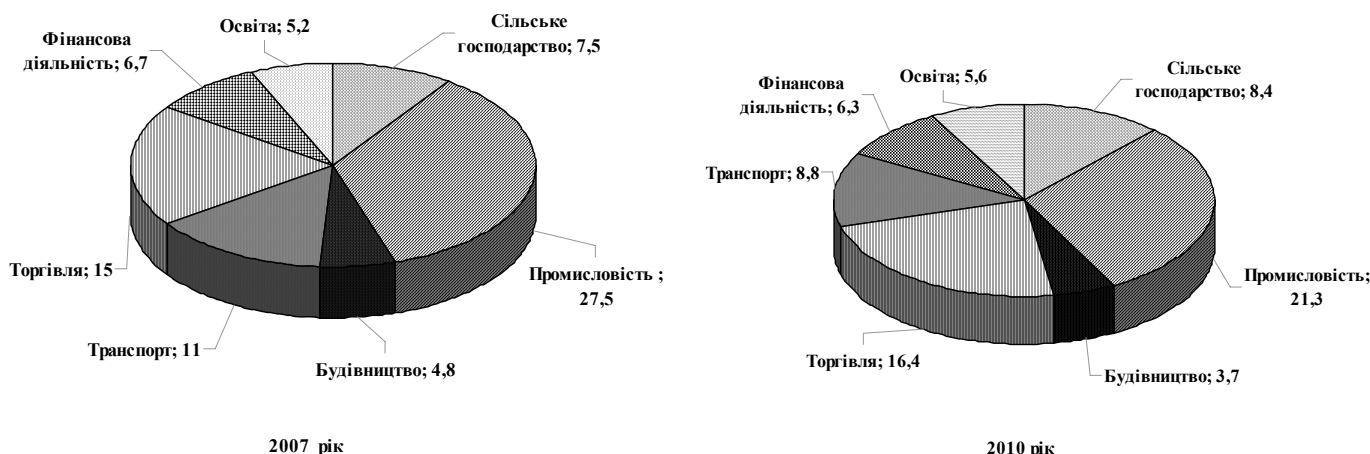

Рис. 1. Структура валової доданої вартості у 2007 та 2010 рр.

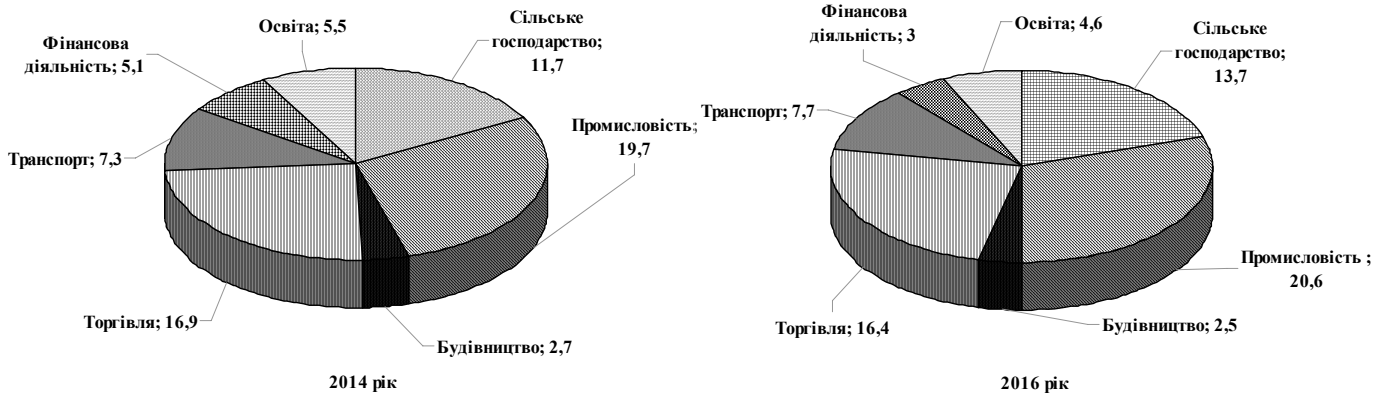

Рис. 2. Структура валової доданої вартості у 2014 та 2016 рр.

водилися в той час були не ефективні. Цей висновок збігається з висновками багатьох аналітиків, які стверджують, що економічні реформи в Україні, на жаль, відбуваються занадто повільно.

Подивимося як змінилася структура економіки за 2008—2017 роки і оцінимо виявлені тенденції. Про внесок різних галузей в економіку держави свідчить структура валової доданої вартості, а про тенденції — зміна цієї структури (рис. 1).

З рисунка 1 видно, що з 2007 р. внесок сільського господарства збільшився майже на 1% та на 5,4% збільшилась частка торгівлі, в той час як внесок промисловості зменшився на 6,3%, будівництва на 1,1%. Це свідчить про значну трансформацію структури економіки.

Якщо порівняти структуру валової доданої вартості у 2014 та 2016 роках (рис. 2), то помітним є і надалі нарощування масштабів сільського виробництва зі скороченням промислового потенціалу.

Як показує статистика Світового банку, у державах, де аграрний сектор сьогодення сягає понад 15% у ВВП, — а це здебільшого африканські економіки зі слаборозвиненою індустрією — дохід на душу населення не перевищує 2 тисяч доларів. Безперечно, є й позитивні приклади економік, де на початковому етапі розвитку ставку зроблено на сільське господарство [7].

Для визначення, наскільки структура економіки України відповідає структурі економіки розвинених

держав, порівняємо відповідні показники, наприклад, з показниками держав Великої вісімки (рис. 3).

Аналіз структури валової доданої вартості у державах Великої вісімки показує, що частка промисловості здебільшого становить четверту частину їх ВВП в той час як частка сільського господарства не перевищує 5%. Наприклад, у Німеччині частка промисловості у 2015 р. становила 29,1%, а сільське господарство — лише 1,1%. Проте Німеччина як і раніше займає третє місце в сільськогосподарському виробництві в Європейському Союзі — за Францією і Італією й здатна забезпечити 90% потреб в харчуванні німецького населення. Експорт становить 41% її національного виробництва. При цьому 99% усіх німецьких компаній належать до малих і середніх підприємств, які в основному є сімейними [9].

Отже, щоб структура вітчизняної економіки відповідала структурі економік розвинених держав слід визначити пріоритетом державної політики не сільське господарство, а галузі промисловості та послуг, крім торговельних, з орієнтацією на інновації. Слід стимулювати виробництво нової продукції, предметів споживання для внутрішнього ринку та конкурентоспроможної на глобальному ринку продукції — для зовнішнього ринку. Також необхідно орієнтуватися на розвиток малого і середнього підприємництва, яке здатне скоріше адаптуватися до вимог ринку і створювати її нові сектори.

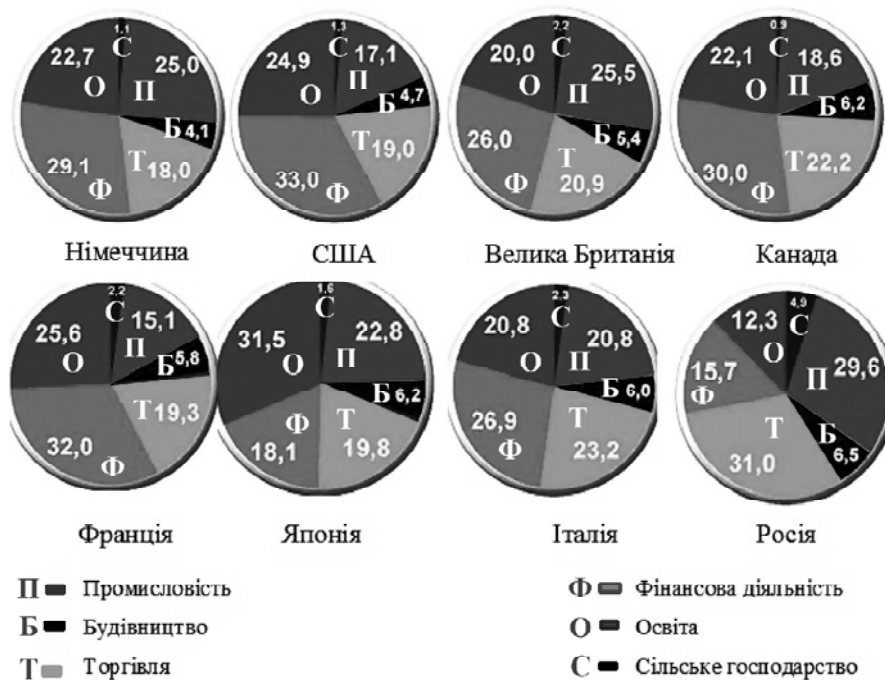

Рис. 3. Структура валової доданої вартості у державах Великої вісімки у 2015 р.

Джерело: [8].

Подивимося, які ж умови розвитку підприємництва були в 2008—2017 роках і як держава намагалася їх покращити.

Кожен із періодів, на які ми умовно розбили розглядуване десятиліття (2008—2010 рр., 2011—2014 рр., 2015—2017 рр.) характеризується власними основними проблемами для ведення бізнесу в Україні. Відповідно, на їх розв'язання розроблялися і реалізовувалися особливі заходи, спрямовані на макрофінансову стабілізацію.

У 2008—2010 роках проблемами, що перешкождали подальшому розвитку підприємництва, було визначено: нестабільність макроекономічного середовища, зростання рівня інфляції, зменшення обсягу інвестування, відсутність широкого доступу до фінансово-кредитних ресурсів, зарегульованість дозвільної системи, надмірний податковий тиск на суб'єктів малого підприємства.

Антикризові заходи держави щодо монетарної стабілізації у цей час були спрямовані, в першу чергу, на врегулювання проблемних питань в банківському секторі, який суттєво постраждав від кризи ліквідності, що спостерігалась на світових фінансових ринках. У цей період часу, обмежуючись орієнтирами антиінфляційної політики, Національний банк України фактично зміцнював грошову пропозицію шляхом [5; 6]:

- стерилізації коштів, виданих у формі рефінансування: обсяг операцій рефінансування упродовж 2009 р. склав 64,4 млрд грн, обсяг мобілізаційних операцій — 96,7 млрд грн. Причому 89% мобілізаційних операцій припало на другу половину року;

- посилення резервних вимог: вимоги до формування банками обов'язкових резервів було посилено впродовж серпня — вересня 2009 р., як наслідок, лише за грудень 2009 р. загальний обсяг обов'язкових резервів, сформованих банками, становив 12,2 млрд грн;

- доларових інтервенцій на валютному ринку: сальдо інтервенції НБУ за 2009 р. склало 10,4 млрд дол., що еквівалентно вилученню з обігу понад 80 млрд грн;

- підтримання високих ставок рефінансування: середньозважена ставка за всіма інструментами у 2009 р. була на 1,4 в.п. вища, ніж у 2008 р., та склала 16,7%, в той час як темп інфляції у 2009 р. зменшився порівняно з 2008 р. на 10 в.п. і склав 12,3%.

У сфері заходів щодо фіскальної стабілізації урядом насамперед переслідувалась мета мобілізації ресурсів дохідної частини державного бюджету та можливого обмеження видаткової частини відповідно до наявних бюджетних ресурсів. Це значною мірою досягалось за рахунок посилення фіскального навантаження шляхом [7]:

- підвищення ставок оподаткування: протягом 2009 р. за ініціативою уряду було прийнято шість законів, які підвищували податки та збори (обов'язкові платежі);

- стягнення авансових податкових платежів: за 2009 р. переплата податків зросла на 3,7 млрд грн, або на 41,0%;

- затримання відшкодування ПДВ експортерам: невідшкодовані грошовими коштами суми за рік збільшились на 9,1 млрд грн (70,8%), у тому числі прострочені — на 3,3 млрд грн (у 2,1 рази);

- активізації боротьби з мінімізацією оподаткування га посилення роботи щодо стягнення нарахованої, але не сплаченої частини податкових зобов'язань.

Таким чином, антикризова фіскальна політика, будучи орієнтованою на зростання фіскального вилучення коштів у суб'єктів господарювання, об'єктивно гальмувала економічну активність в Україні.

У 2014 році Україна пережила безпрецедентне поєднання політичної, фінансово-економічної та банківської криз. Війна на сході України, анексія Криму разом із накопиченими у попередні роки макроекономічними дисбалансами зруйнували макрофінансову стабільність держави.

Захоплення активів та майна банків і підприємств, інші економічні втрати в Криму і на Донбасі спричинили згорання там діяльності банків. Не маючи можливості здійснювати регулювання банківської діяльності на анексованій території, 6 травня 2014 року Національний Банк України своєю постановою № 260 заборонив працювати в Криму всім українським банкам і зобов'язав їх закрити відділення на окупованій території до 6 червня 2014 року [2]. З майже 70 українських фінансових установ, що мали філії в Криму, до кінця визначеного НБУ часу працювали лише три великих банки. Внаслідок окупації виникла заборгованість кримських клієнтів перед українськими банками.

Анексія Криму призвела до значних економічних втрат і до різкого зменшення надходжень до бюджету через:

- втрату кримських морських портів;
- націоналізацію Росією українських підприємств, що знаходяться на території Криму;
- втрату одного із найбільших торговельних партнерів України — Росії.

У результаті бойових дій на Донбасі відбулись значні зміни у структурі економіки. На цих територіях, де зосереджено 80% виробничих потужностей вугільної галузі, закрилися шахти, що призвело до зменшення виробництва кам'яного та бурого вугілля. Вагомий внесок у скорочення промислового виробництва в Україні зроблено підприємствами гірничо-металургійного комплексу. Уразливим місцем у діяльності цього кластеру виявилися коксові виробництва, розташовані в районах безпосередніх бойових дій. Через значні пошкодження інфраструктури доступ цих підприємств до електро- та газопостачання обмежився, що примусило їх згорнути виробництво. Дефіцит коксу став одним з основних чинників зупинки меткомбінатів, у тому числі й розташованих поза межами окупованих територій. Окрім того станом на початок листопада 2014 року уже не працювало жодне підприємство хімічної промисловості з тих, що розташовані у зоні проведення Антитерористичної операції [10].

У січні — жовтні 2014 р. виробництво промислової продукції зменшилося на 9,4% порівняно з відповідним періодом 2013 р., що спричинено насамперед значним сповільненням і навіть припиненням виробничої діяльності низки підприємств на території ведення воєнних дій на сході країни. На початок 2015 року в зоні АТО не працювали від 50 до 80% промислових підприємств. Серед базових галузей переробної промисловості найбільший спад відзначено в машинобудуванні (за 2014 р. він сягнув 20,9%). Окрім того, за 2014 рік спостерігається спад і в інших галузях економіки: скорочення експорту товарів на 7,7%, обороту роздрібної торгівлі на 6,8%, будівельної продукції на 18,6%.

Щоб мінімізувати економічні наслідки втрати Криму та проведення антитерористичної операції в східних областях України, потрібно було адекватно реагувати на існуючі виклики, вирішувати першочергові і стратегічні завдання розбудови національної економіки.

Для подолання дестабілізації національної грошової одиниці головними напрямками у монетарній сфері у 2014—2015 роках стало:

- вдосконалення монетарної політики та її операційного механізму;

- використання Національним банком України в якості операційних орієнтирів монетарної політики чистих міжнародних резервів та чистих внутрішніх активів, а також обсягу монетарної бази.

- суттєве посилення ролі облікової ставки, як базової засади монетарної політики;

- посилення підзвітності НБУ та його зв'язків з ринком і громадськістю;

- стабілізація ситуації на грошово-кредитному ринку через поступове скасування адміністративних заходів, запроваджених у терміновому порядку для стримування тиску на платіжний баланс.

У цей час у фінансовій сфері розроблено та впроваджено концепцію дерегуляції, завдяки чому значно спростилися умови ведення бізнесу в Україні. Проведено заходи першого етапу реформування податкової системи зокрема:

- скорочено кількість податків і зборів — з 22 до 11;

- запроваджено мораторій на два роки на проведення перевірок малого бізнесу (з обсягом доходу до 20 млн гривень на рік);

- запроваджено систему електронного адміністрування податку на додану вартість;

- проведено заходи зі зміцнення фінансової самостійності місцевих бюджетів.

У першому півріччі 2015 року з одного боку стабілізувалися підприємницькі очікування та сформувалося відносно прогнозоване середовище ведення бізнесу. З іншого боку, стабілізаційні заходи, які полягали в запровадженні обмежень у монетарній сфері та посиленні жорсткості фіскальної політики, об'єктивно гальмували економічну активність в державі. Як засвідчує досвід багатьох інших держав світу, заходи макроекономічної стабілізації дозволяють досягти бажаного результату лише протягом короткого терміну часу та неодмінно мають змінитися заходами проактивного характеру.

Системний негативний ефект від дії важелів макроекономічної стабілізації уряд намагався компенсувати за допомогою заходів безпосередньої підтримки низки галузей реального сектору економіки. Проте така підтримка надавалася практично в режимі "ручного управління" та зводилася, як правило, до оперативного реагування на критичні ситуації в галузях, не сприяючи утворенню сприятливого середовища для підприємництва. Об'єктами такої підтримки стали гірничо-металургійний комплекс та хімічна промисловість, аграрний сектор (обмеження імпорту сільгосппродукції), житлове будівництво (передбачення пільгового кредитування за фактичної відсутності коштів Стабілізаційного фонду) тощо. Заходи були сконцентровані переважно на створенні сприятливих умов для підприємств, що належать до базових галузей економіки та великого й середнього бізнесу. Між тим, підприємства малого бізнесу були залишені практично сам на сам з проблемами погіршення фінансового становища, наростання вартості валютної заборгованості, зростання витрат та звуження ринків збуту.

Для подолання дестабілізаційних чинників фінансової системи та здійснення ефективного перерозподілу фінансових ресурсів в економіці на основі розбудови повноцінного ринкового конкурентоспроможного середовища згідно зі стандартами ЄС постановою Правління Національного банку України від 18.06.2015 р. прийнято Комплексну програму розвитку фінансового сектору України до 2020 року [11]. Програма була розроблена відповідно до Стратегії сталого розвитку "Україна — 2020", Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом, Меморандуму про співпрацю з Міжнародним валютним фондом та Угоди про коаліцію депутатських фракцій "Європейська Україна".

Головними напрямками її реалізації визначено:

- забезпечення стабільності та динамічного розвитку фінансового сектору.

- розбудова інституційної спроможності регуляторів фінансового сектору.

- захист прав споживачів фінансових послуг та інвесторів.

У 2016—2017 роках важливим стимулятором економічної активності стало ініціювання низки великих інфраструктурних проєктів, пов'язаних з бюджетним фінансуванням, що суттєво сприяло підвищенню внутрішнього попиту на промислову продукцію вітчизняного виробництва, створювало підґрунтя для загального довгострокового поліпшення умов для ведення підприємницької та інвестиційної діяльності в Україні.

Варто зазначити, що впродовж цього періоду здійснювались певні кроки в напрямі лібералізації регуляторної діяльності держави. Ключові законодавчі зміни стосувалися [12; 13]:

- вдосконалення відповідно до європейських стандартів процедур видачі документів дозвільного характеру та поширення принципу організаційної єдності щодо видачі дозвільних документів на обласному рівні, згідно з яким видача документів дозвільного характеру здійснюється у дозвільному центрі шляхом взаємодії представників дозвільних органів, що забезпечується державним адміністратором, встановлення уніфікованих норм, пов'язаних із процедурою видачі документів дозвільного характеру;

- вдосконалення відповідно до стандартів ЄС процедур започаткування господарської діяльності;

- запровадження декларативного принципу провадження господарської діяльності, тобто без отримання документу дозвільного характеру, а шляхом повідомлення адміністратора або дозвільного органу про відповідність матеріально-технічної бази суб'єкта господарювання вимогам законодавства;

- визначення переліку дій щодо провадження господарської діяльності або видів господарської діяльності, які не можуть провадитися на підставі подання декларації відповідності матеріально-технічної бази суб'єкта господарювання;

- запровадження електронної реєстрації суб'єктів господарювання та спрощення механізму їх діяльності, підвищення відповідальності чиновників за порушення порядку видачі дозвільних документів;

- розробки та затвердження регламентів (інформаційних карток) дозвільними органами на місцевому рівні, що містять алгоритм отримання дозвільних документів, що позитивно сприятиме забезпеченню зростання рівня прозорості при видачі документів дозвільного характеру та зниженню рівня корупції.

Слід зауважити, що забезпечення стійкості динаміки вітчизняного підприємництва надалі вимагатиме вирішення системних проблем державного регулювання фінансової сфери. Разом з тим головним завданням реалізації структурної політики в Україні у майбутньому має стати створення умов для [9—12]:

- збільшення обсягів виробництва на основі розширення та повнішого використання існуючого потенціалу внутрішнього ринку України;

- збільшення обсягів експорту українських підприємств на підґрунті зростання їхньої конкурентоспроможності;

- утворення нових підприємств, насамперед малих і середніх, що забезпечують повніше використання наявних людських, матеріальних, інтелектуальних, природно-кліматичних та інших ресурсів;

- забезпечення належного рівня задоволення внутрішнього попиту товарами та послугами при повному дотриманні прав споживачів, вимог безпеки виробництва та споживання;

- демонополізації ринків товарів та послуг і налагодження ефективної конкуренції на внутрішньому ринку;

- збільшення та диверсифікації зайнятості, стабільного підвищення рівня доходів працюючого населення;

- досягнення ефективної фіскальної віддачі від розвитку бізнесу при збереженні сприятливих умов для його розвитку.

Варто зауважити, що системні реформи у фінансовій системі, які реалізуються Україною у складних умовах війни, загалом є найбільш значущими з часу відновлення незалежності України. Нині позитивні зрушення у зміцненні фінансової безпеки держави відбуваються відповідно до завдань, визначених Угодою про асоціацію між Україною та Європейським Союзом [14] та планом заходів з її імплементації у Стратегії сталого розвитку "Україна — 2020" [15].

Однак, враховуючи значну шкоду, завдану економічній активності в Україні різким зменшенням внутрішнього споживчого та інвестиційного попиту, слід у першочерговому порядку спрямувати зусилля на його пожевлення. При цьому пріоритет має надаватися напрямам, за якими можливо досягти швидкого позитивного ефекту розкриття потенціалу внутрішнього ринку для економічного зростання, зберігаючи при цьому збалансованість розвитку окремих складових цього попиту.

Виходячи із зазначеного, слід максимально використати потенціал стимулювання попиту, що міститься у політиці щодо бюджетних видатків, шляхом раціоналізації їх структури та механізмів здійснення, а саме: забезпечити реалізацію низки великих інфраструктурних проектів, які мають підвищити внутрішній попит на вітчизняну промислову продукцію.

Крім того, нагальної модернізації вимагають вітчизняна енергетика, вугільна промисловість, газотранспортна система, житлово-комунальне та дорожнє господарство. Державні інвестиції в ці сектори національної економіки значно розширять попит на продукцію вітчизняної промисловості, передусім, машинобудування, гірничо-металургійного комплексу, виробництво будівельних матеріалів тощо. Додатковими, поряд з обмеженими бюджетними ресурсами, джерелами фінансування таких проектів могли б стати довгострокові кредитні ресурси, залучені спеціалізованим державним банком розвитку, цільові емісійні ресурси НБУ, позичкові ресурси, отримані від цільових державних позик, залучення приватних інвестицій на концесійних засадах, упорядкування сфери державних закупівель.

В умовах звуження інших складових (внутрішнього споживання, інвестицій, експорту) саме державні закупівлі є найбільш дієвим важелем, який може застосувати уряд для розширення сукупного попиту. Для формування публічного та прозорого механізму державних закупівель необхідно здійснити комплекс заходів, спрямованих на:

- формування та розвитку широкої інформаційної системи, яка б уможливила б підприємцям реалізацію держави вироблену ними продукцію;

- встановлення прямих відносин з вітчизняними компаніями, які безпосередньо виготовляють продукцію;

- посилення відповідальності за зловживання в сфері державних закупівель;

- раціоналізацію структури бюджетних соціальних видатків з метою посилення їх цільової спрямованості, монетизації частини соціальних пільг. Надання дівішої підтримки саме низькодохідним категоріям населення має сприяти переважаючому зростанню попиту на продукцію вітчизняного виробництва, насамперед — харчову.

Слід вжити заходів щодо розбудови внутрішнього ринку з метою якнайповнішою та якнайшвидшого доведення стимулюючого ефекту внутрішнього попиту безпосередньо до виробника. В умовах утруднення кредитного забезпечення діяльності суб'єктів підприємництва, знижених можливостей забезпечення належної прибутковості через обмеженість внутрішнього попиту, пріоритетним напрямом розбудови внутрішнього ринку має стати зменшення трансакційних витрат його учасників.

Очікуваними результатами зміцнення та розбудови внутрішніх ринків мають стати посилення чутливості вітчизняної пропозиції до стимулюючих сигналів з боку попиту, спрощення умов для дії механізмів ринкової конкуренції у ціноутворенні та забезпеченні ефективності використання національного ресурсного потенціалу. Збільшення попиту та розбудова внутрішніх ринків мають неодмінно супроводжуватися комплексом заходів щодо підтримки вітчизняного виробника, дієво-

го регулювання та обмеження небажаного імпорту до України, оскільки в протилежному випадку дефіцит пропозиції, який виникатиме внаслідок розширення внутрішнього попиту, покриватиметься імпортованою продукцією. Такі заходи дадуть змогу забезпечити поетапно адаптацію національного виробництва до конкурентних умов, створення продуктивних робочих мість в секторах з виробництва продукції, яка задовольняє внутрішній попит.

Поширення процесів глобалізації та зростання відкритості економіки України неухильно посилюють взаємозалежність підприємницької діяльності в Україні із процесами, що відбуваються у світовому економічному середовищі. Важливим позитивним результатом періоду економічного зростання для українського підприємництва стало формування мережі дієздатних ринкових суб'єктів, здатних ефективно діяти, використовуючи сприятливу ринкову економічну кон'юнктуру та наявні конкурентні переваги.

Синхронність падіння як експорту через втрату російських ринків, так і імпорту обумовила різке скорочення дефіциту зовнішньоторговельного балансу. Отже, активне відновлення зростання експорту є одним із ключових завдань економічної політики держави. Враховуючи значні розбіжності між структурою вітчизняного виробництва й потребами національної економіки, повільність розбудови платоспроможності вітчизняних споживачів, експортна діяльність українських підприємств протягом тривалого часу виконуватиме суттєву роль у забезпеченні збалансованості національного економічного розвитку.

Розширення залучення до експортної діяльності підприємств малого й середнього бізнесу суттєво збільшує можливості інтеграції вітчизняного економічного потенціалу до міжнародного поділу праці, дозволяє інтенсифікувати використання національних ресурсів та збільшити частку доданої вартості, яка виробляється та реалізується на території України. Зміна на користь більш широкого кола суб'єктів у галузевому та регіональному розрізах розподілу доходу, який отримується від реалізації в Україні експортоорієнтованого економічного зростання, дозволить перетворити такий розвиток з чинника структурних деформацій на підйому структурної перебудови вже у коротко- та середньостроковій перспективі. Збільшення обсягів доходів від експорту продукції дозволить компенсувати втрати національної економіки внаслідок згорання чи вимüşної переорієнтації виробництва, які програли у конкурентній боротьбі. Ці доходи мають стати джерелом ресурсів для структурної перебудови та модернізації національної економіки, бюджетних коштів, необхідних для компенсації негативного соціального ефекту від посилення конкурентного тиску на українські компанії.

ВИСНОВОК

Проведений аналіз стану національної економіки України за 2008—2017 роки показує збереження глибоких інституційних проблем української економічної системи, що стає одним із потужних чинників поглиблення економічної депресії в Україні. Гальмування інноваційних процесів, які є вирішальною умовою забезпечення стійкого економічного розвитку на середньострокову і тривалу перспективу стримують структурні зміни в економіці, не дозволяють сформувати нову якість економічної системи та забезпечити конкурентоспроможність економіки. Вживані заходи не сприяли розбудові внутрішнього ринку і структурній перебудові економіки в повній мірі, диспропорції поглибилися, нові перспективні сектори розвиваються надто повільно, відбувається деіндустріалізація економіки в бік її аграризації, а не появи і зростання новітніх секторів, які мають найвищу норму прибутку.

Основними заходами для модернізації фінансово-економічних регуляторів структурних змін повинно

бути забезпечення ефективності планування та використання бюджетних коштів в процесі реалізації секторальних реформ.

Окрім того, доцільно спиратись на європейську практику реформ, проводити заходи по перерозподілу податкового навантаження для коригування нерівності доходів та сприяння соціальній справедливості. Водночас сьогодні в Україні доцільно застосовувати спрощені та уніфіковані податкові норми із якомога меншою кількістю винятків.

Як наслідок, необхідне формування дієвої моделі управління державними фінансами, забезпечення бюджетної консолідації та взаємоузгодженість норм бюджетно-податкового законодавства як запоруки стабілізації динаміки соціально-економічного розвитку та забезпечення фінансової безпеки держави.

Література:

1. Кривов'язюк І. Україна в міжнародних економічних рейтингах: посткризові синдроми чи апокаліпсис? / І. Кривов'язюк, Ю. Волинчук // Актуальні проблеми економіки. — 2014. — № 10. — С. 56—62.

2. Рєпіна І.М. Розвиток підприємництва в Україні за індикаторами рейтингу світового банку "Doing Business" / І.М. Рєпіна, А.А. Шергіна, К.С. Рєпін // Проблеми і перспективи розвитку підприємництва: зб. наук. праць Харківського національного автомобільнодорожного університету. — Х.: ХНФДУ, 2015. — № 2 (9). — С. 106—113.

3. The Global Competitiveness Index. Report 2008—2017 [Електронний ресурс] // World Economic Forum — Режим доступу: www.weforum.org

4. World Bank. 2016. Doing Business: Understanding Regulations for Small and Medium-Size Enterprises [Електронний ресурс] // Washington, DC: World Bank Group — Режим доступу: www.doingbusiness.org

5. Трансформація моделі економіки України: ідеологія, протиріччя, перспективи / В.М. Геєць, М.І. Зверяков, Б.Є. Кваснюк [та ін.] / За ред. В.М. Гейця. — К.: Логос, 1999. — 499 с.

6. Index of Economic Freedom 2016 [Електронний ресурс] // The Heritage Foundation. In partnership with Wall Street Journal. — Режим доступу: www.heritage.org

7. Гіршфельд А. Чи втратить Україна шлях до Клубу заможних держав // А. Гіршфельд, О. Саліхова // Урядовий кур'єр. — № 186 (6056) від 04.10.2017.

8. Економіка країни [Електронний ресурс] // Фінансовий словарь трейдера. — 2015. — Режим доступу: <https://utmagazine.ru/posts/8943-ekonomika-strany>

9. Economy of Germany [Електронний ресурс]. — Режим доступу: https://en.wikipedia.org/wiki/Economy_of_Germany

10. Аналітична доповідь Національного інституту стратегічних досліджень до позачергового Послання Президента України до Верховної Ради України "Про внутрішнє та зовнішнє становище України у сфері національної безпеки". — К.: НІСД, 2014. — 148 с.

11. Комплексна програма розвитку фінансового сектору України до 2020 року [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://w1.c1.rada.gov.ua>

12. Указ Президента "Про Національну антикорупційну стратегію на 2011—2015 роки" від 21.10.2011 р. № 1001/2011 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/documents/14092.html>

13. Механізми розвитку підприємництва в умовах посткризового відновлення економіки України. — К.: НІСД, 2010. — 45 с.

14. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони [Електронний ресурс]: [угоду ратифіковано законом № 1678-VII від 16.09.2014]. — Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1678-18>

15. Про Стратегію сталого розвитку "Україна-2020": Указ Президента України від 12.01.2015 р. № 5/2015 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/5/2015>

References:

1. Kryvov'iazuk, I. (2014), "Ukraine in international economic rankings: post-crisis syndromes or apocalypse?", *Aktual'ni problemy ekonomiky*, vol. 10, pp. 56—62.

2. Riepina, I.M. (2015), "Development of entrepreneurship in Ukraine according to the indicators of the rating of the World Bank "Doing Business"", *Problemy i perspektivy rozvytku pidpriemnytstva : zb. nauk. prats' Kharkivs'koho natsional'noho avtomobil'nodorozhnoho universytetu*, vol. 2 (9), pp. 106—113.

3. World Economic Forum (2017), "The Global Competitiveness Index. Report 2008—2017", available at: www.weforum.org (Accessed 20 Nov 2017).

4. World Bank (2016), *Doing Business: Understanding Regulations for Small and Medium-Size Enterprises*, World Bank Group Washington, USA.

5. Heiets', V.M., Zvieriakov, M.I. and Kvasniuk, B.Ye. (1999), *Transformatsiia modeli ekonomiky Ukrainy: ideolohiia, protyrichchia, perspektivy* [Transformation of the model of Ukraine's economy: ideology, contradictions, perspectives], Lohos, Kyiv, Ukraine.

6. The Heritage Foundation & The Wall Street Journal (2016), "Index of Economic Freedom. Promoting Economic Opportunity & Prosperity", available at: <http://www.heritage.org/index/visualize> (Accessed 10 Nov 2017).

7. Hirshfel'd, A. (2017), "Will Ukraine move towards the Club of the Affluent States", *Uriadoviy kur'ier*, vol. 186 (6056).

8. Financial Dictionary of the trader (2015), "The economy of the country", *Finansovij slovar' trejdera* [Financial Dictionary of the trader], available at: <https://utmagazine.ru/posts/8943-ekonomika-strany> (Accessed 20 Nov 2017).

9. wikipedia (2017), "Economy of Germany", available at: https://en.wikipedia.org/wiki/Economy_of_Germany (Accessed 10 Nov 2017).

10. NISD (2014), *Analitychna dopovid' Natsional'noho instytutu stratehichnykh doslidzhen' do pozacherhovoho Poslannia Prezydenta Ukrainy do Verkhovnoi Rady Ukrainy "Pro vnutrishnie ta zovnishnie stanovysche Ukrainy u sferi natsional'noi bezpeky"* [Analytical report of the National Institute for Strategic Studies to the extraordinary message of the President of Ukraine to the Verkhovna Rada of Ukraine "On the Internal and External Situation of Ukraine in the Sphere of National Security"], NISD, Kyiv, Ukraine.

11. National Bank of Ukraine (2015), "Comprehensive program of development of the financial sector of Ukraine till 2020", available at: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v0391500-15> (Accessed 10 Nov 2017).

12. President of Ukraine (2011), Decree "On the National anti-corruption strategy for 2011—2015", available at: <http://www.president.gov.ua/documents/14092.html> (Accessed 10 Nov 2017).

13. NISS (2010), *Mekhanizmy rozvytku pidpriemnytstva v umovakh postkryzovoho vidnovlennia ekonomiky Ukrainy* [Mechanisms of entrepreneurship development in the conditions of post-crisis recovery of Ukraine's economy], NISS, Kyiv, Ukraine.

14. Verkhovna Rada of Ukraine (2014), "Association Agreement between Ukraine, on the one hand, and the European Union, the European Atomic Energy Community and their Member States, on the other hand", <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1678-18> (Accessed 10 Nov 2017).

15. President of Ukraine (2015), Decree "About the Strategy of Sustainable Development "Ukraine 2020"", available at: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/5/2015> (Accessed 10 Nov 2017).

Стаття надійшла до редакції 12.11.2017 р.